

Orijinal Araştırma

Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Covid-19 Kliniklerinde Çalışmaya İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Çalışma

Opinions of The Senior Nursing Students About Working at A COVID-19 Clinic After Graduation: A Qualitative Study

İlknur TURA ^{ID}*,^a, Sevilay ERDEN ^{ID}^b,^a Arş. Gör. Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği Anabilim Dalı, ADANA, TÜRKİYE^b Doç Dr. Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, ADANA, TÜRKİYE

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, hemşirelik son sınıf öğrencilerinin, mezuniyet sonrası koronavirus (COVID-19) kliniklerinde çalışmaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Method: Çalışmada nitel araştırma modeli kapsamında fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmaya 10 hemşirelik son sınıf öğrencisi katılmıştır. Verilerin birbirini tekrarlamaya başlaması üzerine veri toplama süreci durdurulmuştur. Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ile toplanmıştır.

Bulgular: Öğrencilerin %20'sinin kendisi ve %40'nın aile üyelerinden biri COVID-19 geçirmiş olup, tamamı COVID-19 aşısı olmuştur. Koronavirus geçiren öğrencilerin tamamında ağrı, ateş ve öksürük belirtileri görülürken, aşı olan öğrencilerde de benzer şikâyetler görülmüştür. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu'na göre yapılan analizler sonucunda elde edilen kategoriler; COVID-19 tanısı algısı, COVID-19 tanılı hastalara ilişkin görüşler, COVID-19 tanılı hastalara bakım veren hemşirelere ilişkin görüşler ve COVID-19 kliniklerinde çalışmaya ilişkin görüşler yer almaktadır.

Sonuç: COVID-19, yüksek bulaş riskine sahip olduğu için öğrencilerin bir kısmında korkuya/anksiyeteye sebep olmuştur. Ayrıca öğrenciler kendilerine veya ailesine zarar gelebileceğinden endişe ettikleri için COVID-19 kliniklerinde çalışmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmaya katılan öğrencilerin neredeyse yarısı pandemi döneminde hemşirelik mesleğinin özverili ve yoğun olarak icra edilmesi sebebiyle doyum veren ve sorumluluk gerektiren profesyonel bir meslek olarak görmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19; Hemşirelik Öğrencileri; Nitel; Pandemi

ABSTRACT

Background: This study was conducted to determine the views of nursing senior students about working in COVID-19 clinics after graduation.

Method: In the study, phenomenology design was used within the scope of qualitative research model. Ten senior nursing students participated in the study. The data collection process was stopped when the data started to repeat each other. The data of the study were collected with the Personal Information Form and Semi-Structured Interview Form developed by the researchers.

Results: 20% of the students themselves and 40% of their family members had COVID-19, and all of them were vaccinated against COVID-19. While all of the students who had coronavirus had symptoms of pain, fever and cough, similar complaints were seen in the students who were vaccinated. The categories obtained as a result of the analyzes made according to the Semi-Structured Interview Form; The perception of the diagnosis of COVID-19, opinions on patients with COVID-19, opinions on nurses caring for patients with COVID-19, and opinions on working in COVID-19 clinics are included.

Conclusions: COVID-19 has caused fear/anxiety in some of the students as it has a high risk of transmission. In addition, students stated that they could not work in COVID-19 clinics because they were worried that they or their families might be harmed. In addition, almost half of the students who participated in the study saw the nursing profession as a professional profession that gives satisfaction and requires responsibility due to the self-sacrificing and intense performance of the nursing profession during the pandemic period.

Keywords: COVID-19; Nursing Students; Qualitative; Pandemic

☆ Bu çalışma daha önce yayınlanmamış ve herhangi bir dergiye eş zamanlı olarak değerlendirilmek üzere sunulmamıştır

*Sorumlu Yazar: İlknur TURA

Adres: Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, ADANA, TÜRKİYE

e-posta: ilknurtura@gmail.com

Geliş tarihi: 18 Mayıs 2022

Kabul tarihi: 16 Kasım 2022

GİRİŞ

Bulaşıcılığı çok yüksek bir hastalık olan Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), küresel bir salgın olarak tehlike yaratmaya devam etmektedir (World Health Organization [WHO], 2022). Salgının kontrol edilememesi, morbidite ve mortalite riskinin yüksek olması gibi nedenler bireyleri bilinmezlik korkusuna yöneltmektedir (Keskin ve Derya, 2020; Lee, Park, and Shin, 2021; Taş ve Dalcalı, 2021). Bu durumdan en çok etkilenen gruplardan biri de hastanelerde uygulamalı eğitim almak zorunda olan hemşirelik öğrencileridir. Hemşirelik mesleği, hastane ortamında hastaya dokunarak, hastalarla ve çalışanlarla etkileşim kurarak ve uygulayarak bireye öğrenme becerisi kazandırdığı için uzaktan eğitime uygun değildir (Nehir ve Tavşanlı, 2021; Okuyan, Karasu ve Polat, 2020). Hastanede uygulama eğitimi alamayan öğrenciler için hazır olmadıkları bilinmez bir ortamda bulunmak onlarda endişe yaratmıştır. (Çetin ve Anuk, 2020; Okuyan, Karasu ve Polat, 2020). Ek olarak Mart 2020-Haziran 2021 tarihleri arasında derslerin online olması ve COVID-19'un tedavisindeki belirsizliğin, bulaştırıcılığın, tanı ve tedavinin tam ve net olarak verilememesi zaten yabancı oldukları bir ortama COVID-19'un da eklenmesiyle öğrenciler için korku ve anksiyete düzeyini arttırabilmektedir (Çetin ve Anuk, 2020; Keskin ve Derya, 2020). Özellikle son sınıf hemşirelik öğrencileri, meslek hayatına kısa zamanda başlayacak olan gruplar içerisinde oldukları için onların anksiyete ve korku düzeyinin daha fazla olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı: Bu araştırma; hemşirelik son sınıf öğrencilerinin mezuniyet sonrası COVID-19 kliniklerinde çalışmaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Ayrıca salgın sürecinde, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin mesleğe başlamaya yönelik görüşlerini değerlendiren herhangi bir araştırmanın olmaması çalışmanın özgün yönünü belirlemektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma modeli kapsamında fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırmalarda amaç, bireylerin belli bir olguya yönelik algılarını, yaşantılarını ve olguya yüklenen anlamları ortaya çıkarmaktır (Creswell, 2007).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim-öğretim yılında, bir üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde eğitim alan 1000 hemşirelik öğrencisi oluşturmuştur. Ölçüt belirleme durum örnekleme kullanılarak, son bir yıldır uygulama eğitimine devam edemeyen, mezun olacak son sınıf cerrahi hemşireliğinde eğitim alan 10 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Kişisel Bilgi Formu (KBF) ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (YYGF) ile toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu (KBF): Bu form öğrencilerin sosyodemografik özellikleri (yaş, cinsiyet, kendinde ve ailesinde kronik hastalık varlığı, sigara kullanma durumu) ve COVID-19 sürecine ilişkin özelliklerinin (koronavirüs geçirme ve aşı olma durumu) sorgulandığı yedi soru yer almaktadır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (YYGF): Bu form hemşirelik son sınıf öğrencilerinin COVID-19 kliniğinde çalışmaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla, araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Derinlemesine bireysel görüşme yapılırken bu form kullanılmıştır. Görüşme formu “giriş”, “araştırma-görüşme” ve “kapanış” bölümlerinden oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşme formunda yer alan sorular;

1. “COVID-19 tanısı” kavramı sizin için ne ifade ediyor?
2. “COVID-19 tanılı hastalarla ilgili düşünceleriniz nelerdir?”
3. “COVID-19 tanılı hastalara bakım veren hemşirelerle ilgili ne düşünüyorsunuz?”
4. “Mezun olduktan sonra COVID-19 kliniğinde çalışmaya ilgili ne düşünüyorsunuz?”

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, 04.10.2021-12.11.2021 tarihleri arasında, hafta içi üç gün boyunca cerrahi hastalıkları hemşireliği dersinin uygulamasında bulunan, hemşirelik son sınıf öğrencileri ile yüz yüze yapılan derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Görüşmeler hemşire odasında yapılmış ve öğrencilere KBF ve YYGF formundaki sorular sorulmuştur. Ayrıca, öğrencilerden görüşme kayıtları için izin alınmış olup, görüşmeler o süre içerisinde yazılı metin haline getirilmiştir. Verilerin tekrarlamaya başlaması üzerine veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Verilerin toplanması ortalama 30-35 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Veriler analizinde, tanımlayıcı analizler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, min-maks) ile içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde veriler kodlanarak kategorileştirilmiş, temalar bulunmuş, veriler kodlara ve temalara göre düzenlenmiş, bulgular yorumlanmıştır. Bu çalışmada; kod, kategori ve temaların oluşturulması aşamaları izlenmiştir. Veri analizi için, önce kaydedilen görüşmeler bilgisayara aktarılmıştır. Analize geçmeden önce veriler dikkatlice tekrar okunmuş, araştırma açısından önemli veriler kodlanmış ve uygun kodlar bir araya getirilerek kategoriler belirlenmiştir. Uygun kategorilerin bir araya getirilmesiyle araştırmanın temaları oluşturulmuştur. Son olarak temalar okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenerek

yorumlanmıştır. Öğrencilerin COVID-19 kliniğinde çalışmaya ilişkin görüşleri dört kategori altında tema ve kodlar şeklinde belirtilmiştir. Kategori, tema ve kodlar daha anlaşılır olması açısından kategorize edilmiştir (Tablo 2). Veriler yazılırken bireylerin isimleri kullanılmamış olup analizde kolaylık sağlaması açısından görüşme yapılan her birey numaralandırılarak kodlanmıştır (Örneğin Öğrenci 1 için Ö1, Öğrenci 2 için Ö2 gibi).

Tablo 2. Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası COVID-19 Kliniğinde Çalışmaya İlişkin Görüşleri

KATEGORİLER	TEMALAR	KODLAR	Frekans	Katılımcılar
COVID-19 Tanısı Algısı	Beklenmedik Hastalık	Ölümcül	3	Ö1, Ö2, Ö7
		Geçici	3	Ö2, Ö4, Ö7
		Şok	3	Ö3, Ö8, Ö10
	Tecrit Edilme	Cezalandırılma	2	Ö5, Ö6
		Pişmanlık	3	Ö1, Ö5, Ö6
	Damgalanma	Değersizlik	2	Ö3, Ö10
COVID-19 Tanılı Hastalara İlişkin Görüşler	Belirsizlik	Öfke	3	Ö5, Ö9, Ö10
		Ölüm Korkusu	8	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10
	Duygular	Anksiyete	2	Ö1, Ö8
		Umutsuzluk	4	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5
COVID-19 Tanılı Hastalara Bakım Veren Hemşirelere İlişkin Görüşler	Zor Bir Alan	Mutsuzluk	2	Ö3, Ö5
		Fedakârlık gerektiren	4	Ö5, Ö6, Ö8, Ö10
	İletişim	İş yükü fazlalığı	3	Ö1, Ö3, Ö4
		Etkili iletişim kurma	3	Ö2, Ö3, Ö8
	Temelli	Hasta bilgilendirme	2	Ö2, Ö7
		Sorumluluk gerektiren	3	Ö1, Ö3, Ö4
COVID-19 Kliniklerinde Çalışmaya İlişkin Görüşler	Olumlu	İş doyumu	3	Ö3, Ö4, Ö6
		Özellikli birim	2	Ö2, Ö3
	Olumsuz	Kendisine/Ailesine bulaştan korkma	6	Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10
		İletişim kuramama	2	Ö5, Ö8

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın uygulanabilmesi için Ç.Ü Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Akademik Kurulundan (Tarih: 11.08.21/No:157778) ve Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan (Tarih:09.07.2021/No:113) etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca katılımcıların isimleri kullanılmamış olup, araştırmanın amacı konusunda bilgi verilerek “Aydınlatılmış Onam Formu” kullanılarak görüşme öncesi öğrencilerden de sözlü izin alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, verilerin alt problemiyle ilgili yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 23.20±3.075 olup, %80’i kadındır. Katılımcıların %90’ının kendisinde, %80’inin ise ailesinde herhangi bir kronik hastalık olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin %80’i kendisi, %60’sı ailesinden herhangi biri koronavirüs geçirmemiş ve tamamı COVID-19 aşısı olmuştur (Tablo 1). Koronavirüs geçiren öğrencilerin tamamında ağrı, ateş ve öksürük belirtileri görülürken, aşı olan öğrencilerde de benzer şekilde ağrı, ateş ve öksürük ve ek olarak kol ağrısı görülmüştür. Çalışma grubunun kişisel özelliklerinin yer aldığı veriler Tablo 1’de verilmiştir.

Kategori 1. COVID-19 Tanısı Algısı

Tablo 2’de hemşirelik son sınıf öğrencilerinin COVID-19 tanısına yönelik algısını içeren kategorileri, kod ve temalar yer almaktadır. Verilerin analizi sonucunda” COVID-19 Tanısı Algısı”, “COVID-19 Tanılı Hastalara İlişkin Görüşler”, “COVID-19 Tanılı Hastalara Bakım Veren

Tablo 1. Öğrencilerin Kişisel Özellikleri

Demografik Veriler	Ortalama± SS	Min- Max
Yaş	23.20±3.075	21-32
	Sayı	%
Cinsiyet		
Kadın	8	80.0
Erkek	2	20.0
Kronik hastalık		
Var	1	10.0
Yok	9	90.0
Ailede kronik hastalık		
Var	2	20.0
Yok	8	80.0
Koronavirüs geçirme		
Evet	2	20.0
Hayır	8	80.0
Koronavirüs geçirenlerde belirtiler		
Ağrı	2	100
Ateş	2	100
Öksürük	2	100
Ailede koronavirüs geçirme		
Var	4	40
Yok	6	60
Aşı olma		
Evet	10.0	100.0
Hayır	0.0	0.0
Aşının yan etkileri		
Kol ağrısı	10	100
Bulantı-kusma	6	60
Öksürük	4	40
Ateş	4	40

Hemşirelere İlişkin Görüşler”, “COVID-19 Kliniklerinde Çalışmaya İlişkin Görüşler” kategoriler oluşturulmuştur.

Kategori 1. COVID-19 Tanısı Algısı

Beklenmedik Hastalık: Ölümcül, geçici ve şok adı altında üç alt temadan oluşmaktadır.

Ölümcül: Öğrencilerden Ö1, COVID-19’u “Dünyayı etkisi altına almış, pek çok ölümlü sonuçlanmış bir hastalık” olarak nitelendirirken, Ö7, “Beklediğimiz bir durum değildi, aniden çıktı ve herkesi etkiledi. Kimisinde ölümcül oldu kimisinde geçici olarak kaldı” olarak tanımlamıştır.

Geçici: COVID-19 tanısına yönelik bazı öğrenciler, ölümcül olarak değerlendirirken bazı öğrenciler ise geçici olduğunu da vurgulamıştır (Ö7). Ö2’ye göre, “Şimdilerde de zaten herkes atlatmıştır eskisi gibi ağır vakaları duymaz olduk. Bu nedenle gelip geçici bir şey olduğunu düşünüyorum” şeklinde dile getirmiş ve bir başka öğrenci ise “Çok fazla kişi yakalanmış olsa da çok çok fazlası da bu hastalığı atlattı. Sonuçta geçici bir durum olduğunu düşünüyorum (Ö4)” ifadesini kullanmıştır.

Şok: Beklenmeyen bir durum olan COVID-19, çoğu kişi üzerinde şok etkisi yaratmıştır. Nitekim öğrencilerin de görüşme sorularına verdiği yanıtlar içerisinde bu ifadeler yer almaktadır. Örneğin Ö3, “COVID-19’un olduğu yıl demek, benim için de şok edici 1 yıl olarak aklımda kalmıştır” ifadesine yer verirken; Ö10, “Bu virüsün zaten birden çıkması çok büyük bir şok iken, yakalansaydım benim için ikinci bir şok daha olurdu sanırım” ve Ö8, “Birden şok edici, beklenmedik durumlarla karşılaştık” ifadelerini kullanmıştır.

Tecrit Edilme: Cezalandırma ve pişmanlık adı altında iki alt temadan oluşmaktadır.

Cezalandırma: Bazı öğrencilere göre COVID-19, bireylere verilmiş bir caza olarak algılanmaktadır. Bu nedenle öğrencilerden Ö5’in ifadesinde “Artık o kadar çok acı çekiyordum ki bu benim için sanki bir cezalandırmaydı”, yer alırken; Ö6 da “Evlerimizden çıkamaz hale geldik, cezalandırıldık ama bakalım her şey düzeldiğinde herkes ders almış olacak mı?” yer almıştır.

Pişmanlık: Öğrenciler bu süreçte bu hastalığı ciddiye almadığı ya da daha önce yaşadıklarının cezalandırılması gibi düşündükleri için pişmanlık duyduklarını dile getirmişlerdir. Örneğin Ö5, “günahlarımın bedelini yaşıyordum, hayatım boyunca yaptığım kötü şeylerden pişmanlık duymuştum” derken Ö6 ise, “ama bakalım her şey düzeldiğinde herkes ders almış olacak mı? Yaptıklarından pişman olacak mı insanlar bilmiyoruz” demiştir.

Damgalanma: Değersizlik ve öfke altında 2 alt temadan oluşmaktadır.

Değersizlik: Öğrencilere göre bu hastalığın yakalandığı bireyler toplumda damgalandığını belirtmişlerdir. Örneğin bir öğrencide, “işimden olurum, beni değersiz hissettirirler, eve

kapanmak zorunda kalırım, vebalı bir hastalık almış gibi damgalanırım” (Ö3) düşüncesi mevcut iken diğer bir öğrencide ise “COVID-19 benim için aileden uzaklık, dış dünyayla irtibatı kesme, dışlanma, değersizleştirilme gibi kelimeleri anlatıyor” düşüncesi vardır. (Ö10)

Öfke: COVID-19 bireylerde stresin yanı sıra dış dünyaya ya da kendisine karşı öfkeye, kızgınlığa sebep olmaktadır. Öğrencilere göre insanların kendisine duyduğu ifadeler içerisinde “ama bir taraftan ben neden bunu yaşadım diye öfke duymaktan kendimi alamıyordum (Ö5)”, “Düşünsenize yakınlarımı görmüyor, ayrı bir odada tedavi ediliyor, bu insanlar öfke, kızgınlık yaşamaz da kim yaşar başka? (Ö10)” yer almaktadır. Ancak dışarıya karşı duyulan öfke ifadeleri de bulunmaktadır. Örneğin Ö9’a göre, “İnsanlara çok kızgınım. Dedem 65 yaş üstü bir adam hiç sokağa bile çıkmadı. Ama sorumsuzlar yüzünden evde oturduğu halde ona da bulaştı. Ayrıca dedem daha önce kanser tedavisi gördü bunun yanında çok fazla kronik hastalığı olduğu için de sonunda atlatamadı maalesef “ diyerek öfkesini dile getirmiştir.

Kategori 2. COVID-19 Tanılı Hastalara İlişkin Görüşler

Belirsizlik: Ölüm korkusu ve anksiyete olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır.

Ölüm Korkusu: Öğrencilere göre COVID-19’lu hastalarda ölüm korkusu sıklıkla görülebilmektedir. Öğrencilerin hastalar için belirttiği korku ifadeleri; “Hatta öyle ki çoğunda ölüm korkusu bile görüldü (Ö1)”, “Covidli hastalarla çalıştığım için onların neler hissettiklerine bizzat şahit oldum. Ciddi ölüm korkusu, ümitsizlik yaşadılar (Ö3)”, “Bu durum hem hastalarda hem de ailelerde korkuya neden oldu (Ö4)”, “Covidli hastalar yeterince anksiyete, korku ve gelecek kaygısı yaşıyorlar (Ö8)” ve “Çok üzücü olmuştu benim için acı çekiyorlar, korkuyorlar, yalnız bırakılıyorlar (Ö10)” olmuştur. Ancak öğrencilerin cevapları içerisinde kendilerinde görülen korkuya yönelik ifadeler de yer almaktadır. Bunlar; “Ben ilk pozitif olduğum zaman çok acı çekmişim o yaşadığım göğüs ağrısını hayatım boyunca yaşamamıştım. Bir ara öleceğim sanmıştım, ölüm korkusu sarmıştı her yanıma (Ö5)”, “Babam pozitif olduğunda ve hastanede ağır bir şekilde tedavi altındayken “ya ona bir şey olursa ne yapardık, onun yokluğuna alışamam” diye korkuyordum (Ö7)” ve “Dedemin hastalığa ilk yakalandığını öğrendiğimizde dünyam başıma yıkılmıştı. Zaten kanser tedavisi görmüş bağışıklık sistemi çok zayıftı, ona bir şey olacak diye korkuyordum (Ö9)” ifadeleri olmuştur.

Anksiyete: Hastalarda genel olarak nedeni bilinmeyen ve belirsizliğe karşı korkular görülebilmektedir. Bu belirsizliklere bağlı hastalar ciddi anksiyete yaşamaktadırlar ve COVID-19’lu hastalarda da görülmektedir. Öğrencilere göre; “Hastalar beklemedikleri bir durumla karşı karşıya olunca ne yapacaklarını bilemediler, korku, anksiyete, umutsuzluk yaşadılar (Ö1)” ifadesini kullanırken; Ö8 “Covidli hastalar

yeterince anksiyete, korku ve gelecek kaygısı yaşıyorlar” demiştir.

Duygular: Umutsuzluk ve mutsuzluk olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır.

Umutsuzluk: Öğrencilerin bu hastalığa sahip bireylerin umutsuzluk yaşadıklarını düşündükleri belirlenmiştir. Öğrencilerin bu duyguya sahip bireylerle ilgili düşünceleri içerisinde; “Hastalarda beklemedikleri daha önce hiç yakalanmadıkları bir durumla karşı karşıya olunca ne yapacaklarını bilemediler, korku, anksiyete, umutsuzluk yaşadılar (Ö1)”, “Covidli hastalarla bizzat çalıştığım için onların neler hissettiklerine bizzat şahit oldum. Ciddi ölüm korkusu, ümitsizlik yaşadılar (Ö3)”, “Atlatan hastaların yakınları çok sevinse de zor atlatanlar ve atlatamayanlar maalesef geleceğe dair umutlarını da kaybetti (Ö4)”, “O mutsuz, umutsuz zamanlardan geriye sadece anısı kaldı (Ö5)” diyerek hastalarda ve kendilerinde ümitsizlik olduğunu dile getirmişlerdir.

Mutsuzluk: Umutsuzluk yanında hastalarda ciddi şekilde mutsuzluk da yaşamaktadırlar. Öğrencilerin ifadeleri içerisinde “Yakınları ziyaret için alınmıyordu, resmen yalnız kalmışlardı ve mutsuzlardı (Ö3)” ve “O mutsuz, umutsuz zamanlardan geriye sadece anısı kaldı (Ö5)” yer almaktadır.

Kategori 3: COVID-19 Tanılı Hastalara Bakım Veren Hemşirelere İlişkin Görüşler

Zor Bir Alan: Fedakârlık gerektiren, iş yükü fazlalığı ve kişisel koruyucu ekipman giyme zorluğu adı altında 3 alt temadan oluşmaktadır.

Fedakârlık Gerektiren: Hemşirelik mesleğinin gereği hep fedakârlık gerektiren bir meslek olarak tanımlanmıştır. Öğrenciler de mezun olmadan önce bu bilinçle yetiştirilmekte ve bu bilinçle mezun olmaktadır. COVID-19’lu hastaların bakımında da fedakârlık gerektiren zor bir alan olarak tanımlanmışlardır. Öğrencilere göre COVID-19’lu bireylere bakım veren hemşirelere yönelik verdikleri yanıtlarda “Covid hemşireliği çok fedakârlık ve sabır isteyen bir alan. (Ö5)”, “Hemşirelik çok kutsal bir meslek ve fedakârlık ister (Ö6)”, “Benim için de kutsal ve sabır gerektiren bir meslek (Ö8)”, “Bu da kolay bir şey değil çünkü hem o kadar covid hastasına bakacak hem tedavilerini yetiştirmeye çalışacak hem de enerjisi tükenmeyecek. Bu şekilde çalışmak büyük özveri ve çaba gerektirir (Ö10)” cevapları bulunmaktadır.

İş Yükü Fazlalığı: Öğrenci hemşirelerde COVID-19’lu bireylere bakım veren hemşirelere yönelik verdikleri yanıtlara göre iş yükü fazlalığı temasına yer verilmiştir. Örneğin Ö1’in ifadesine göre “Sağlık bakanlığı yetersiz kaldı, ne malzeme yetiştirdiler ne çalışanlara haklarını verdiler, ne de eleman yetiştirdiler. Bu nedenle iş yükleri her geçen gün arttı” yanıtını verirken, aynı zamanda hemşire olarak çalışan Ö3 “Biz daha çok çalıştıkça, daha çok hizmet beklediler ama bizim de

ailemiz olduğunu, bizim de yorulduğumuzu en önemlisi bizim de insan olduğumuzu unuttular. İsterdim ki bizim yükümüzü bu kadar çok arttırmassalardı” cevabını vermiştir. Ö4’e göre ise hemşirelik için “Sadece iş yoğunluğu, hastaların stresi değil de aynı zamanda bulaş riskinden korkuyor insan” ifadesini kullanmıştır.

Kişisel Koruyucu Ekipman (KKE) Giyme Zorluğu: COVID-19 kliniklerinde çalışan hemşirelerin iş yükünü arttıran nedenlerden biri KKE giyme zorunluluğudur. Çünkü saatlerce bir tulumun içinde, siperlik, maske, gözlük ve eldivenle bakım vermek, hastalarla iletişim kurmak da oldukça zor olmaktadır. Buna göre öğrenciler zor bir alan olmasının sebeplerinden birinin KKE giymek olduğunu belirtmişlerdir. Ö1 “İş yükleri her geçen gün arttı. Ayrıca KKE giyerek bakım vermek, saatlerce su bile içememek, ter içinde çalışmak kolay değil” derken, hemşire olarak çalışan Ö3 “Bir de KKE’lerin içinde çalışmak çok zordu. Dört saat boyunca onun içindeydik bu sırada yemek yiyemiyoruz, su içemiyoruz, tuvalete gidemiyoruz, eşyalarımıza dokunamıyoruz vs vs.gerçekten çok zor zamanlardı bizim için” ifadesini kullanmıştır.

İletişim Temelli: Etkili iletişim kurma ve hasta bilgilendirme adı altında 2 alt temadan oluşmaktadır.

Etkili İletişim Kurma: Hemşirelik sürecinde tedavinin ve bakımın etkinliğini değerlendirebilmek için hastalarla etkili iletişim halinde olunması gerekmektedir. Bu bağlamda öğrenciler de hemşirelik için “Bu sayede hemşireler, hem hemşire olarak görevini yerine getirmiş olacak hem de hastalarla etkin bir iletişim kurabileceklerdir (Ö2)”, “Birbirimizle iletişimimiz daha sağlıklı olabilirdi (Ö3)”, “Etkili ve güvenli bir iletişim sağlayarak hastalar için umut oluyorlar (Ö8) ifadelerine yer vermişlerdir.

Hasta Bilgilendirme: Sağlık bakım sisteminde hasta bilgilendirmesi hastaların haklarını bilmesi ve tedavi sürecinde katılımının sağlanması için oldukça önemlidir. Bu nedenle öğrenciler de hemşireliğin iletişim temelli bir alan olarak düşünmüş ve bu alan için Ö2 “Hemşireler bu alanla ilgili bilgi ve beceri kazanmaya devam etmeli ve hastalarını da ona göre bilgilendirmelidir” ifadesini kullanmıştır. Ö7 ise “Bu süreçte sürekli bilgilendirilmemizi sağlayan, babamdan haber almamı sağlayıp bizi mutlu eden kim varsa bir kez daha minnet duyuyorum onlara” diyerek bilgilendirildiği için memnuniyetini belirtmiştir.

Kategori 4: COVID-19 Kliniklerinde Çalışmaya İlişkin Görüşler

COVID-19 Kliniklerinde Çalışabilirim: Sorumluluk gerektiren, iş doyumunu sağlayan ve özellikli birim olarak 3 alt temadan oluşmaktadır.

Sorumluluk Gerektiren: Öğrencilerin de bir kısmı bu şekilde düşünerek “Mezun olduktan sonra atanayım da önce nerde olsam çalışırım. Zaten nereye verseler bizi görevimiz neyse

onu yapacağız (Ö1)”, “Ben şuan da bile zaten hastanede çalıştığım için COVID-19 kliniklerinde de çalıştım. Ne kadar özellikli bir alan olduğunu biliyorum ve çok fazla sorumluluğu, iş yükü var (Ö3)”, “Ekipmanları giyerim görevim neyse onu da yaparım (Ö4)” cevaplarını vermişlerdir.

İş Doyumu: Öğrenciler hemşireliği severek yapabilecek birinin işinden de oldukça doyum alacağını belirtmişlerdir. Buna göre Ö3 “Aynı zamanda bir hemşire olarak ne kadar ağır birimlerde çalışabilirsek, o kadar çok donanımlı olabiliyoruz ve bu benim için işimden zevk almamı, severek yapmamı sağlayan bir alan”, Ö4 “Ekipmanları giyerim görevim neyse onu da yaparım. Bunu da severek yapacağımı düşünüyorum” ve Ö6 da “Bu da her ne kadar yorucu olsa da işimi en iyi şekilde öğrenmemi ve severek yapmamı sağlayabilir” yanıtlarını vermişlerdir.

Özellikli Birim: COVID-19 klinikleri diğer kliniklere göre ayrıcalıklı birimlerdenidir. Bu nedenle bazı öğrencilerin düşüncesi de bu yönde olmuştur. Buna göre Ö2 “COVID-19 kliniklerinde çalışmak özel, zor bir alan olacak o kesin, ama en azından elimde işim olacak”, yanıtını verirken; Ö3 “Ben şuan da bile zaten hastanede çalıştığım için COVID-19 kliniklerinde de çalıştım. Ne kadar özellikli bir alan olduğunu biliyorum ve çok fazla sorumluluğu, iş yükü var” diye belirtmiştir.

COVID-19 Kliniklerinde Çalışmam: Kendisine ve ailesine bulaştan korkma ve iletişim kuramama adı altında 3 alt temadan oluşmaktadır.

Kendine/Aileye Bulaştan Korkma: Yüksek bulaş riskine sahip olan COVID-19’a karşı öğrenciler hem kendileri hem de aileleri için tedirgin olabilmektedir. Bu nedenle Ö5 “mezun olduktan sonra kesinlikle çalışmak istemediğim bir alan. Ne COVID-19’lu hastalarla konuşabilirim ne de onlara bakım verebilirim. Tekrar pozitif olmaktan çok korkuyorum”, Ö6 “COVID-19 kliniklerinde çalışabilir miyim emin değilim. Aslında bir taraftan COVID-19 kliniklerinde çalışırsam, “ya pozitif olursam, ya aileme bulaştırırsam korkusu” alırken bir taraftan doğru dürüst 2 yıldır staja çıkamıyor oluşumuzdan dolayı işi en iyi burada öğreniriz gibi geliyor”, Ö8” Daha önce pozitif olmak gibi çok kötü bir tecrübem olduğu için asla ama asla çalışacağım bir klinik değil. Tekrar bunları yaşamak istemiyorum “ yanıtlarını vererek virüs bulaşmasından korktuklarını dile getirmişlerdir. Ö10 ise “Ben de COVID-19 kliniklerinde çalışan bir hemşire olabileceğimi sanmıyorum. En çok sağlık çalışanlarını kaybettik, bizi destekleyen olmadı bu dönemde. O yüzden kimin için, ne için hem kendi canımı hem de ailemin canını riske atayım ki?” diyerek hem kendisi hem de ailesine bulaştan korktuğunu belirtmiştir.

Yalnızca aileye bulaştan endişe eden öğrencilerden Ö7 bu düşüncesini, “Mezun olup atanmak istiyorum ama COVID-19 kliniklerinde çalışan bir hemşire olmak istemem. Kendim yine neyse de aileme tekrar bulaşmasından endişe ediyorum”

şeklin ifade ederken Ö9 “Zaten ailemden birini kaybettim, benim bir ayrıcalığım olmalı diye yazmak istiyorum. Çünkü tekrar ailemden birine bir bulaş riski olsun istemiyorum” olarak cevaplamıştır.

İletişim Kuramama: Öğrenciler COVID-19’lu hastayla iletişim kurmaktan çekinmektedirler. Bu nedenle verdikleri yanıtlar içerisinde “COVID-19’lu hastalarla konuşabilirim ne de onlara bakım verebilirim. (Ö5)” ve “COVID-19 olmazsa acile bile ne geldiği belli eğil, hasta geliyor sürekli kişisel koruyucu ekipman mı giyeceğiz. O hastalarla iletişim bile kuramam ben (Ö8) bulunmaktadır.

TARTIŞMA

Çalışmamız hemşirelik son sınıf öğrencilerinin mezuniyet sonrası COVID-19 kliniklerinde çalışmaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Çalışmamızda öğrencilerin, COVID-19 tanısına yönelik algılarında; beklenmedik bir hastalık, tecrit edilme ve damgalanma olarak nitelendirildiği belirlendi. Bu temalar altında öğrenciler COVID-19’u ölümcül, geçici ve şok edici bir hastalık olarak görmüşler ve bu hastalığa sahip olan bireylerin cezalandırıldıklarını ve yaşadıklarından pişmanlık duyduklarını da dile getirmişlerdir. Aynı zamanda değersizlik ve öfke yaşadıklarını da belirtmişlerdir. Literatürde öğrencilerin COVID-19 tanısına yönelik benzer ifadeleri yer almaktadır. Çalışmalarda COVID-19’un beklenmeyen bir durum olduğu ve hastalarda şok etkisi yarattığı belirtilmiştir (Eisazadeh, Aliakbari, Aghajanbigloo, 2020; Imran ve ark., 2020; Samrah ve ark., 2020; Shaban ve ark., 2020; Şahan, 2021). Şahan (2021), tecrit edilen hastaların kendisini hapis veya hücre cezasında gördüklerini ve hastaneye başvurdukları için pişmanlık duyduklarını belirtmiştir (Şahan, 2021). Pakistan’da yapılan bir çalışmaya göre izole edilen COVID-19 tanılı hastaların, sosyal damgalanma ve güven/saygı kaybı yaşadıkları, başkaları tarafından aşağılayıcı davranışlara maruz kaldıkları, bu nedenle gizlilik ihlalinin bireylerin psikolojileri üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu bildirilmiştir (Imran ve ark., 2020). İran’da yapılan nitel bir çalışmada ise COVID-19’un hastalar üzerindeki etkileri arasında ölüm korkusu, depresyon ve anksiyete, sosyal aktivitelerin azalması, toplum tarafından reddedilme duyguları, aile ve toplumla etkili iletişimin azalması ile hasta ve ailesi tarafından yaşanan damgalanma yer almaktadır. Buna göre, COVID-19’un sadece fizyolojik sonuçlarına odaklanmak yerine hastalar üzerindeki psikolojik etkilerine de odaklanmak gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, öğrencilerin COVID-19 tanısı olan hastalara ilişkin görüşlerinde korku, anksiyete, umutsuzluk gibi olumsuz duygular yaşadıkları saptanmıştır. Etiyopya’da yapılan bir çalışmada COVID-19 pandemi sürecinde öğrencilerin %22.2’sinin stres, %39.6’sının anksiyete ve %40.2’sinin depresyon yaşadığı belirlenmiştir (Mekonen,

Workneh, Ali, Mulneh, 2021). Hemşirelik öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, öğrencilerin COVID-19 korkusu ile hemşirelik mesleğine yönelik tutum düzeyi arasında negatif yönde bir ilişki olduğu ve COVID-19 korkusunun hemşirelik mesleğine yönelik tutumun olumsuz etkilediği bulunmuştur (Çalışkan, Kargın, Ersöğütçü, 2020). Benzer şekilde Sun ve arkadaşları (2020), anksiyetenin meslek profesyonelliğini etkilediği bildirilmiştir (Sun ve ark., 2020). Yeni mezun hemşirelerde yapılmış başka bir çalışmaya göre, çaresizlik ve umutsuzluk oranlarının yüksek olduğu saptanmıştır (Buldukoğlu ve Çakır, 2020). Bu sonuçtan yola çıkarak hemşirelik mesleğinin getirdiği ağır koşullara bağlı olarak, öğrencilerin hayatı tehdit eden olaylarla karşılaştıklarında, duygularının ve kaygılarının mesleki kimliklerini olumsuz yönde değiştirdiği ve ileride bu mesleği yapmak istemeyeceğini düşünülmektedir.

Çalışmamızda, öğrencilerin COVID-19 tanımlı hastalara bakım veren hemşirelere ilişkin görüşlerinde hemşireliği fedakârlık gerektiren, iş yükü fazlalığı olan ve KKE giyme zorunluluğu olan zor bir alan olarak tanımlamışlardır. Ayrıca etkili iletişim kurma becerisi ve hasta bilgilendirmesine dayalı olduğu için iletişim temelli bir meslek olarak gördüklerini de dile getirmişlerdir. Buldukoğlu ve Çakır'ın çalışmasına göre bizim çalışmamızla paralel olarak öğrenci hemşirelerin %30.8'i, mezun hemşirelerin ise %20.5'i hemşirelik mesleğini "fedakârlık gerektiren" bir meslek olarak nitelendirmişlerdir. Yine aynı çalışmada öğrenci hemşireler, meslek olarak iş yükü fazlalığına bağlı hemşirelerin tükenmişlik sendromu yaşadığını ifade etmişlerdir (Buldukoğlu ve Çakır, 2020). Öte yandan pandemi sürecinde öğrenciler, hemşireliğin asıl değerini ve önemini anladıklarını, aynı zamanda mesleğin yüksek riskler içerdiği gerçeğini de fark ettiklerini dile getirmişlerdir (Çalışkan ve ark., 2020). Swift ve arkadaşları (2020)'nin hemşirelik öğrencileriyle yaptığı nitel bir çalışmada öğrencilerin, hemşirelik mesleğinin pandemi sürecinde insanlara yararlı olduğunu ve yaptıkları işin halk tarafından olumlu karşılanmasının kariyer seçimlerini de olumlu etkileyeceğini iletmişlerdir (Swift ve ark., 2020). Bu sonuçlardan hareketle hemşirelik mesleği ağır şartlarda yapılıyor olsa da, sağlıklı/hasta bireylere yararlı olduğu bilinmektedir. Ayrıca toplum tarafından kutsal bir meslek olarak sayıldığı için öğrencilerin mesleğe yönelik olumlu düşüncelere de sahip olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada öğrenciler, hemşireliğin iletişim temelli bir meslek olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle hemşirelerin etkili iletişime ve hasta bilgilendirmesine önem verdikleri belirlenmiştir. COVID-19 hastaları bulaş riski yüksek olan hasta grubu olduğu için sağlık profesyonelleri açısından iletişimi zor bir hasta grubu olduğu yadsınamaz. Çünkü bu hasta grubuna tedavi uygulamak ve bakım vermek için sağlık profesyonelleri KKE giymek zorunda kalmışlardır. Bu durum da hastaların kendisine tedavi uygulayan ve bakım veren kişinin kim olduğunu bilememekte ve iletişim zorluğu da

yaşamaktadır. Gözlemlerimiz ve literatür bilgileri, N95 maske, tıbbi maske, gözlük, siperlik, tulum gibi KKE'lerin hareketle birlikte aynı zamanda iletişimi de zorlaştırdığını göstermektedir (Back, Tulsy, Arnold, 2020; Topbaş ve ark., 2020; WHO, 2020). Oysa izole edilen COVID-19 tanımlı hastaların, hastanede hem fiziksel hem de duygusal teması önemlidir. Hastaların hastanede yattığı süre boyunca, ihtiyaçlarını sağlayabilmek için etkili iletişim kurulmalıdır. KKE giyme oranının fazla olmasının, araştırmanın salgın döneminde yapılması ve bulaş oranını en aza indirmek, diğer hastaları, kendisini ve kendisiyle iletişim halinde olan herkesi koruma amacıyla ilişkilendirilebilir (Back, Tulsy, Arnold, 2020).

Öğrencilerin COVID-19 kliniklerinde çalışmaya ilişkin görüşlerine bakıldığında öğrencilerin bir kısmı bu alanda çalışabileceğini belirtirken bir kısmı da çalışamayacağını ifade etmişlerdir. Bu kliniklerde çalışmak isteyen öğrencilerin, hemşirelik mesleğinin bu alanda diğer alanlara göre daha fazla sorumluluk gerektiren, iş doyumu sağlayan, özellikli bir alan gördükleri için mesleği severek yapabileceklerini düşünmektedirler. Bu kliniklerde çalışmak istemeyen öğrencilerin ise koronavirüsü kendisine ve ailesine bulaştırmaktan korktukları için hastalarla iletişime geçmekte zorlanacaklarını belirtmişlerdir. Pandemi döneminde insanlar koronavirüse yakalanmaktan ya da virüsü taşıma şüphesi içinde olmaktan korkmaktadırlar. Nitekim bu çalışmada da öğrencilerin yarısı bulaş riskinden korktuğu için bu kliniklerde çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Hemşirelik ve ebelik öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, öğrencilerin COVID-19 ile enfekte olma korkusu yaşadıkları belirlenmiştir (Nehir ve Tavşanlı, 2021). Literatürde yapılan araştırmalarda da COVID-19 pandemisinin yaygın psikolojik etkileri arasında korkunun öne çıktığı görülmektedir (Levkovich ve Shinan-Altman, 2020; Trnka ve Lorencova, 2020; Zhang ve Ma, 2020). Literatürdeki bir araştırma sonucuna göre, hemşirelik ve ebelik öğrencilerinde COVID-19 korkusunun orta düzeyin biraz üzerinde olduğu ve öğrencilerin %53'ünün COVID-19 hastalarına bakım vermektan çekindiği saptanmıştır (Nehir ve Tavşanlı, 2021). Başka bir çalışmada ise hemşirelik öğrencilerinde COVID-19 korkusu arttıkça hemşirelik mesleğini tercih etme durumunun azaldığı belirlenmiştir. Benzer şekilde Güney Kore'de yapılan bir çalışmada, COVID-19'a bağlı olarak öğrencilerin çoğunun hemşirelik mesleğini bırakmak istediği ya da mezun olduktan sonra bu mesleği yapmak istemediği belirtilmiştir (Dos Santos, 2020). Ayrıca salgınla ilgili yapılan birkaç çalışmada da öğrencilerin bulaş riskinden korktukları için klinik ortamda çalışmaktan kaçındıkları belirlenmiştir (Al-Hazmi, Gosadi, Somily, Alsubaie, Saeed, 2018; Elrggal ve ark, 2018). Bu sonuçlardan yola çıkarak, COVID-19'un bulaş riskinin devam etmesi nedeniyle öğrencilerin hemşirelik alanında kariyer planlamasının önüne geçeceği düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hemşirelik son sınıf öğrencileri; COVID-19 tanısını; sonuçları belli olmayan, tehlikeli ve hasta psikolojisi üzerinde olumsuz etkilere neden olan bir durum olarak ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, COVID-19 tanısına sahip hastaların ciddi şekilde anksiyete, mutsuzluk, umutsuzluk ve ölüm korkusu yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Pandemi döneminde hemşirelik mesleğinin özverili ve yoğun olarak yürütülmesi sebebiyle, mesleği doyum veren ve sorumluluk gerektiren profesyonel bir alan olarak görmüşlerdir. COVID-19'un yüksek bulaş riskine sahip olması öğrencilerin bir kısmında korku ve anksiyeteye sebep olmuş, kendilerine veya ailesine zarar gelebileceğinden endişe ettikleri için COVID-19 kliniklerinde çalışmak istemediklerini ifade etmişlerdir.

Bu sonuçlar doğrultusunda; COVID-19 virüsünün etkileri devam ettiği sürece, hemşireler bu alanlarda da çalışmaya devam edeceklerdir. Bu nedenle COVID-19 hastalığına karşı tüm risklerin en aza indirilmesi için sağlık bakanlığı tarafından bu alanlar desteklenmeli, hem maddi hem de manevi olarak sağlık çalışanlarına destek sunulmalıdır. Ayrıca COVID-19 kliniklerinde sürekli aynı personellerin çalışması yerine bütün personellerin dönüşümlü olarak çalıştırılması önerilmektedir. Ayrıca pandemi sürecinin ekonomik ve psikolojik etkilerinin devam ettiği unutulmamalı ve ilerleyen çalışmalarda düşünceleri ölçen ve kullanan çalışmalara da yer verilmelidir.

Teşekkür: Gönüllü katılımlarından dolayı hemşirelik öğrencilerine teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu çalışmada potansiyel bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

KAYNAKLAR

1. Al-Hazmi, A., Gosadi, I., Somily, A., Alsubaie, S., Bin Saeed, A. (2018). Knowledge, attitude and practice of secondary schools and university students toward Middle East Respiratory Syndrome epidemic in Saudi Arabia: A cross-sectional study. *Saudi Journal of Biological Sciences*, 25(3), 572-577. <https://doi.org/10.1016/j.sjbs.2016.01.032>
2. Back, A., Tulskey, J.A., Arnold, R.M. (2020). Communication skills in the age of COVID-19. *Annals of Internal Medicine*, 172(11), 759-760. <https://doi.org/10.7326/M20-1376>
3. Creswell, J.W., Hanson, W.E., Clark Plano, V.L., Morales, A. (2007). Qualitative research designs: Selection and implementation. *The Counseling Psychologist*, 35(2), 236-264. <https://doi.org/10.1177/0011000006287390>
4. Çakır, C ve Buldukoğlu, K. (2020). Bilişsel çarpıtmaların, hemşirelerin mesleki benlik saygısına ve hemşirelik algısına etkisi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(1), 193-206. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ausbid/issue/56420/669614>

5. Çalışkan, H. (2017). Sağlık hizmetlerinde kişisel koruyucu ekipman kullanma davranışını etkileyen faktörler. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(3), 313-328. <https://dergipark.org.tr/en/pub/hacettepesid/issue/39657/469514>
6. Çalışkan, E., Kargın, M., Ersöğütçü, F. (2021). Hemşirelik öğrencilerinde covid-19 korkusu ile hemşirelik mesleğine yönelik tutum arasındaki ilişki. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 30(3), 170-180. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sted/issue/63584/880773>
7. Çetin, C ve Anuk Ö. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örnekleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/54658/733121>
8. Dos Santos, L.M. (2021). How does COVID-19 pandemic influence the sense of belonging and decision making process of nursing students: The study of nursing students' experiences. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17(15):5603. <https://www.mdpi.com/1660-4601/17/15/5603/htm>
9. Eisazadeh F., Aliakbari Dehkordi M., Aghajanbigloo S. Psychological consequences of patients with coronavirus (COVID-19): a qualitative study. *Iranian Journal of Health Psychology*. 2020;2:9-20. https://journals.pnu.ac.ir/article_6661_410c46245009e292aed3e177bd49072d.pdf
10. Elrggal, M.E., Karami, N.A., Rafea, B., Alahmadi, L., Al Shehri, A., Alamoudi, R., Koshak, H., Alkahtani, S., Cheema, E. (2018). Evaluation of preparedness of healthcare student volunteers against Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV) in Makkah, Saudi Arabia: a cross-sectional study. *Zeitschrift fur Gesundheitswissenschaften = Journal of public health*, 26(6), 607-612. <https://doi.org/10.1007/s10389-018-0917-5>
11. Imran, N., Afzal, H., Aamer, I., Hashmi, A., Shabbir, B., Asif, A., Farooq, S. (2020). Scarlett Letter: A study based on experience of stigma by COVID-19 patients in quarantine. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(7), 1471-1477. <https://doi.org/10.12669/pjms.36.7.3606>
12. Keskin, M. ve Derya Ö. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1196338>
13. Korkmaz, S., Bıyık, E., Demiralp, G. (2021). COVID-19 salgınından korunmada sağlık çalışanlarında kişisel koruyucu ekipman kullanımı: sağlık inanç modeli uygulaması. *Ankara*

- Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(1), 1-16. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ahbvuibfd/issue/61592/828330>
14. Lee, S. Y. T., Park, M., Shin, Y. (2021). Hit harder, recover slower? Unequal employment effects of the COVID-19 shock (No. w28354). National Bureau of Economic Research. 1:1-22. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28354/w28354.pdf
 15. Levkovich, I., and Shinan-Altman, S. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on stress and emotional reactions in Israel: a mixed-methods study. *International Health*, 13(4), 358–366. <https://doi.org/10.1093/inthealth/ihaa081>
 16. Mekonen, E.G., Workneh, B.S., Ali, M.S., Muluneh, N.Y. (2021). The psychological impact of COVID-19 pandemic on graduating class students at the university of gondar, northwest ethiopia. *Psychology Research and Behavior Management*, 14, 109–122. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S300262>
 17. Nehir, S., ve Tavşanlı, N.G. (2021). COVID-19 pandemisinin hemşire ve ebe öğrencilerin korku ve kontrol algısı üzerindeki etkisi. *Medical Sciences*, 16(2), 141-150. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1755872>
 18. Okuyan, C.B., Karasu, F., Polat, F. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin covid-19'a maruz kalma korkularının sağlık kaygısı düzeyleri üzerine etkisi: bir üniversite örneği. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(COVID-19 Özel Sayı), 45-52. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1126674>
 19. Shaban R.Z., Nahidi S., Sotomayor-Castillo C., Li C., Gilroy N., O'Sullivan M.V. et al. (2020). SARS-CoV-2 infection and COVID-19: The lived experience and perceptions of patients in isolation and care in an Australian healthcare setting. *Am J Infect Control*. 12:1445- 50. 29. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0196655320308373?casa_token=rt1Bz3qj3k4AAAAA:vgQ7WQjcgcv8R2WUF_aMrLIvM_gZqwrUctnhjKZe4OzeA52JQVGoIIT Y7kWUzu7VHxUVIjzXCgH
 20. Samrah S.M., Al-Mistarehi A.H., Aleshawi A.J., Khasawneh A.G., Momany S.M., Momany B.S. et al. (2020). Depression and coping among COVID-19-infected individuals after 10 Days of mandatory in-hospital quarantine, Irbid, Jordan. *Psychol Res Behav Manag*.13:823-30. <https://www.dovepress.com/depression-and-coping-among-covid-19-infected-individuals-after-10-day-peer-reviewed-fulltext-article-PRBM>
 21. Sun, Y., Wang, D., Han, Z., Gao, J., Zhu, S., & Zhang, H. (2020). Disease prevention knowledge, anxiety, and professional identity during COVID-19 pandemic in nursing students in zhengzhou, china. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 50(4), 533–540. <https://doi.org/10.4040/jkan.20125>
 22. Swift, A., Banks, L., Baleswaran, A., Cooke, N., Little, C., McGrath, L., Meechan-Rogers, R., Neve, A., Rees, H., Tomlinson, A., Williams, G. (2020). COVID-19 and student nurses: A view from England. *Journal of clinical nursing*, 29(17-18), 3111–3114. <https://doi.org/10.1111/jocn.15298>
 23. Şahan, E. (2021). Hasta penceresinden Covid-19 tanısıyla tek başına bir hastane odasında olmak: nitel çalışma. *Cukurova Medical Journal*, 46(1), 223-232. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1285083>
 24. Taş, A.S ve Dalcalı, B.K. (2021). COVID-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinde mesleki güdülenme. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2). <http://journal.acıbadem.edu.tr/en/download/article-file/1482686>
 25. Topbaş, S., Birol, N.Y., Çiftci, H.B., Polat, B., Kırımtay, B., Yılmaz, A. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde dil ve konuşma terapisi yönetimi: “şimdi ne yapmalıyız?”. *Dil Konuşma ve Yutma Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-30. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1097275>
 26. Trnka, R. and Lorencova, R. (2020). Fear, anger, and media-induced trauma during the outbreak of COVID-19 in the Czech Republic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 12(5), 546–549. <https://doi.org/10.1037/tra0000675>
 27. World Health Organization (2020). Rational use of personal protective equipment (PPE) for coronavirus disease (COVID-19): interim guidance, 19 March 2020. World Health Organization, Erişim Tarihi: 01.08.2021 Erişim Adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331498>
 28. Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerinde Nitel Araştırma Yöntemleri (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
 29. Zhang, Y., and Ma, Z.F. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on mental health and quality of life among local residents in liaoning province, china: A Cross-Sectional Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2381. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072381>